

چند سکه‌ی جدید از یابی‌شده‌ی نادرشاه، ضربِ گرجستان ایراکلی پاگاو، سورین تورکیا و جیورجی جنگاوا گردانش پویا غلامی

تصویر: تندیس نادرشاه و یارانش در رزم، کار ابوالحسن صدیقی؛ آرامگاه نادرشاه، مشهد، ایران.

چند سکه‌ی جدیدا ارزیابی‌شده‌ی نادرشاه، ضرب‌شده در گرجستان^۱

ایراکلی پاگوا، سورین تورکیا و جیورجی جنجگوا

هنگام پژوهش درباره‌ی میراث سکه‌شناختی سلسله‌ی افشاری^۲ باید ماهیت دوگانه‌ی این میراث را به خاطر داشت: سکه‌های افشاری یکی از نخستین سرچشمه‌ها برای مطالعه‌ی تاریخ این دودمان‌اند، لیک این سکه‌ها پیشینه‌ی سیاسی و پولی (اقتصادی) ملت‌های گوناگونی که تحت فرمان نادرشاه و جانشینانش بودند را نیز روشن می‌کنند. تیولداری و فرمان‌فرمایی افشاری زمانی تا پهنه‌های بسیاری ورای ایران کنونی گسترش یافته بود، از جمله تا نواحی جنوب‌شرق قفقاز، و با توجه به کمیابی منابع نوشتاری دست اول از این قلمرو و آن زمانه، به نظر می‌رسد که سیاست پولی فرمانروایی جدید در این نواحی از اهمیت خاصی برخوردار است. توجه ما به تاریخ سکه‌شناختی معاصر قفقاز و به‌خصوص گرجستان از همین رو است.

سکه‌های اصطلاحاً گرجی-افشاری^۳ سابقاً موضوع پژوهش پرجزئیاتی بوده‌اند.^۴ این پژوهش بر پایه‌ی مطالعه‌ی انتشارات اولیه و مجموعه‌های عمده‌ای چون مجموعه‌ی شخصی یه. پاخوموف^۵، دارایی‌های سکه‌شناختی یادگاه دولتی تاریخ گرجستان، یادگاه تاریخ آذربایجان [بادکوبه]، یادگاه دولتی هرمیتاژ (اینک واقع در فدراسیون روسیه)^۶، و انجمن سکه‌شناسی آمریکا^۷ صورت گرفت. هرچند، حتا این مجموعه‌های بزرگ دربردارنده‌ی همه‌ی ارزشگذاری‌ها یا نامگذاری‌ها^۸ی دقیق نبودند. بررسی حراج‌های بین‌المللی و مطالعه‌ی برخی مجموعه‌های خصوصی^۹ در گرجستان از دست‌کم سه نام‌گذاری جدید دیگر در خصوص سکه‌های نادر شاهی پرده برمی‌دارد، و این موارد افزون بر سکه‌هایی هستند که پیشتر شناخته شده‌اند [جدول ۱]^{۱۰}. هدف این مقاله‌ی کوتاه شناساندن آنها به انجمن‌های سکه‌شناسی است.

سکه‌ی یکم یک سکه‌ی زرین تفلیسی است؛ یک اشرفی نادرشاهی به تاریخ ۱۱۵۲ هجری (۱۷۳۹/۱۷۴۰ میلادی). دکتر بوسو پئوس ناخ‌فلگر این سکه را در حراج ۳۸۸، رقم ۱۴۷۶، با ارائه‌ی شرح ذیل به حراج گذاشته بود^{۱۱}: «طلای سده‌ی میانی و نو از تفلیس، بسیار کمیاب، سکه‌ی زرین دوره‌ی اشغال عثمانی، اشرفی افشاری مشهور به نادرشاه و پسرانش، بسا اندک‌شمار.»^{۱۲} سکه‌ی زرین تفلیسی ابراهیم مورد اشاره‌ی وقایع‌نگار گرجی^{۱۳} قرار گرفته و یک اشرفی زرین تفلیسی شاه‌رخ نیز در یادگاه دولتی هرمیتاژ نگهداری می‌شود.^{۱۴} در مورد سکه‌ی زرین نادرشاهی ضرب‌شده در تفلیس، کاتالوگ استاندارد

^۱ Irakli Paghava, Severian Turkia & Giorgi Janjgava, 'Some New Denomination Coins of Nādir Shāh Minted in Georgia'; [http://www.onsnumis.org/publications/202contents.shtml]

^۲ بنا به دانش ما هیچ اثر جامعی در دست نیست که به مطالعه‌ی دقیق سکه‌های افشاری، و اهمیت اقتصادی و سیاسی‌شان پرداخته باشد.

^۳ این اصطلاح اشاره دارد به وجه رایج ضرب‌شده در تفلیس (پایتخت گرجستان) به نام شاهان افشاری (و سکه‌های مسین تفلیسی معاصر که به نام شاهان گرجی سلسله‌ی بگراتیونی [بگهرات؛ بَغْدَه؛ بَغْداده] ضرب شدند).

^۴ Pakhomov: 230-235; Lang: 102-108; Kutelia.

^۵ Pakhomov: 230-235.

^۶ Kutelia 1981.

^۷ Lang: 102-108.

^۸ Denomination; به معنی پول، ارزش اسمی سکه، نام‌دهی یا عنوان‌دهی، دسته‌بندی

^۹ مایلیم از مالکان سکه‌ها سپاسگزاری کنیم که از سر مهربانی اجازه‌ی انتشارشان را دادند.

^{۱۰} Pakhomov: 231-233; Lang: 102-105; Kutelia.

^{۱۱} نمی‌دانیم چه کسی مالک کنونی این سکه است.

^{۱۲} Busso: 169, #1476.

^{۱۳} Okrbeliani: 154.

^{۱۴} Kapanadze 1970: 341, commentary on p. 233

مسکوکات جهان (سده‌ی هجدهم میلادی) چنین سکه‌ای را در سیاه‌ه‌اش آورده است، لیک نمی‌توان وجودش را از روی این مدخل تایید کرد، زیرا هیچ تصویری از آن فراهم نشده است.^۱ از این‌رو، انتشار پر جزئیات نمونه‌ی به‌حراج گذاشته‌شده توسط دکتر بوسو پئوس ناخ‌فُلگر آن کاستی را جبران می‌کند. ویژگی این سکه بدین قرار است:

تصویر ۱: وزن ۳.۴۶ گرم، اندازه ۱۵.۸ میلی‌متر^۲. محور قالب سکه NA^۳. روی سکه^۴: درون دایره:

نادر

السلطان

(السلطان نادر).

سوی دیگر سکه:

درون دایره: الله

خلد

ملکه تفلیس

۱۱۵۲

ب

ضر

(الله خلد ملکه ضرب تفلیس ۱۱۵۲)

خلد الله ملکه، ضرب تفلیس ۱۱۵۲

^۱ SCWC: 777, #378.

^۲ چنانکه می‌توان از تصویر کاتالوگ حراجی داوری کرد. (Busso: 169, #1476)

^۳ die axis; (منظور جهت طراحی روی سکه و پشت سکه نسبت به همدیگر است در صورت برگرداندن سکه).

^۴ Zeno: #38413

این سکه از سنخ «اشرفی نوع C»^۱ است و دقیقاً همان طراحی و همان نوشته‌هایی را دارد که در سکه‌ی ۶ شاهی «نوع C» نقره‌ای نخستین بار در سال ۱۱۵۰ هجری (۱۷۳۷/۱۷۳۸ میلادی) ارائه شده بود.^۲ این سکه از لحاظ اندازه‌ی قطر کمابیش با سکه‌ی ۶ شاهی معمولی برابر است (حدود ۱۶-۱۸ میلی‌متر برطبق ملاحظات ما). گرچه ما نتوانستیم همخوانی دقیق قالب‌ها را بیابیم، با این حال این اشرفی احتمالاً با قالب‌هایی ضرب شده که برای تولید سکه‌های ۶ شاهی در نظر گرفته شده بودند (بنگرید به سکه‌ی ۶ شاهی مورخ ۱۱۵۲ هجری در تصویر شماره‌ی ۲ و نه با قالب‌هایی که به‌طور خاص مهیا شده‌اند).

برخلاف بیشتر سکه‌های ۶ شاهی تفلیسی مورخ ۱۱۵۰-۱۱۵۱ هجری، سکه‌های ۶ شاهی مورخ ۱۱۵۲ تفلیسی عموماً بسیار باریک‌ترند، و برخی موارد پهنایی بیشتر از ۱۶ میلی‌متر ندارند. قالب روی سکه ترک‌خوردگی دارد (نک. تصویر روی سکه یکم در ساعت ۱۰)، شاید چون این اشرفی پیش از ضرب مدتی استفاده شده بوده. به باور ما، قالب سکه وقتی آسیب دیده که از آن نه برای ضرب اشرفی‌ها بلکه برای ضرب سکه‌ی ۶ شاهی در ضربخانه‌ی تفلیس استفاده می‌شده. گرچه ما از ضخامت سکه خبر نداریم، اما نباید ضخیم‌تر از سکه‌های ۶ شاهی باشد (۲.۴-۳.۴ میلی‌متر ضخامت) به شرط آن که همان قطر سکه‌های ۶ شاهی را داشته باشد. این سکه از جنس طلاست، فلزی بسیار سنگین‌تر از نقره؛ این سکه ۳.۴۶ گرم وزن دارد، یعنی وزنی بسیار کمتر از سکه‌ی ۶ شاهی معمولی (به وزن ۶.۹۱ گرم). به عقیده‌ی ما، این سکه باید فلن^۳ [نکته‌فلز گرد مهیای ضرب‌شدن] نسبتاً نازک پهنی باشد و نه ضخیم و کم‌پهنا (نک. سپاهه‌ی سکه‌های اسلامی: اشرفی، سنخ سوم، ضرب‌شده بر فلن ضخیم کم‌پهنا^۴).

سکه‌ی دوم یک سکه‌ی ۲ شاهی تفلیسی با وزن استاندارد نادرشاهی شش‌دانگ (۱ تومان = ۱۲۰۰ نخود) است^۵ که قدمتش به ۱۱۵۲ هجری (۱۷۳۹/۱۷۴۰ میلادی) می‌رسد. وزن ۲.۳۱ گرم، ابعاد ۱۵.۵-۱۵.۲ میلی‌متر، محور قالب سکه: ساعت ۳ (تصویر ۳).

این سکه در مجموعه‌ای خصوصی در گرجستان نگهداری می‌شود. این سکه نیز همچون سکه‌ی نقره‌ی ۶ شاهی طراحی شده که نخستین بار در سال ۱۱۵۰ هجری (۱۷۳۷/۱۷۳۸ میلادی) (سکه سنخ سوم) ارائه شده بود و همان نوشته‌ها را به همان شیوه بر آن می‌بینیم. دواپر درونی و بیرونی بر روی سکه دوبار ضرب شده‌اند. این سکه به خاطر وزنش (۲.۳۱ گرم) ۲ شاهی «سنخ سوم»^۶ نامگذاری شده (وزن شاهی معادل ۱۰.۱۵ گرم^۷). سکه‌های ۶ شاهی و ۱ شاهی از همین نوع پیشتر به خاطر ضرب تفلیس شناخته شده بودند^۸، لیک نامگذاری سکه‌ی ۲ شاهی چنین نبود.^۹ با احتساب ابعاد و فضای اشغال‌شده توسط نوشته‌ها، به این تصور گرایش

^۱ Album 1998: 132, #2742.

^۲ Pakhomov 1970: 232-233; Lang 1955: 104-105; Farahbakhsh: 61; Album 1998: 133, #2747.

^۳ Ibid.: 132, #2742.

^۴ Lang: 104; Kutelia: 42, #3; Farahbakhsh: 62.

^۵ Farahbakhsh: 61; Album 1998: 132-133, #2747.

^۶ Farahbakhsh: 62; Album 1998: 132-133, #2754.

^۷ Pakhomov: 232; Lang: 104-105; Kapanadze 1969: 145, plate XIV, #190; Kutelia: 47, table 1.

^۸ به نظر می‌رسد که این ارزشگذاری/نامگذاری برای این نوع بسیار کمیاب باشد: کتاب سپاهه‌ی سکه‌های اسلامی اثر س. آلیوم، ارزیابی یا نامگذاری سکه‌های ۲ شاهی سنخ سوم را فهرست نمی‌کند (بنگرید به Album 1998: 132-133)، در حالی که SCWC تنها سکه‌های ۲ شاهی سنخ سوم بخارایی به قدمت ۱۱۵۳ هجری را فهرست می‌کند (SCWC: #۳۷۶، ۷۷۶)، که ظاهراً بر پایه‌ی اثر رابینو دی‌برگوماله (Rabino di Borgomale: plate 15, #369) است.

داریم که این سکه‌ی ۲ شاهی نیز به احتمال زیاد با قالب‌هایی کوفته شده که بنا بود برای تولید سکه‌های ۶ شاهی استفاده شوند (بنگرید به سکه‌ی ۶ شاهی سال ۱۱۵۲ هجری در تصویر دوم).

سکه‌ی سوم سکه‌ی ۱ شاهی تفلیسی «نوع B» با وزن ۶ دانگ (۱ تومان = ۱۲۰۰ نخود) است.^۱ این سکه در مجموعه‌ای خصوصی در گرجستان نگهداری می‌شود. ویژگی این سکه چنین است:

وزن ۱۰۱۴ گرم، ابعاد: ۱۴.۵ میلی‌متر، محور قالب سکه: ساعت ۱۰:۴۵ دقیقه (تصویر ۴). این سکه نوشته‌ای به این صورت دارد (قالب آن به‌طور قابل توجهی پهن‌تر از فلن است، از اینرو تنها قسمی از نوشته بر سکه جا شده است؛ تنها زیر واژه‌هایی خط کشیده‌ایم که کاملاً مفقودند):

روی سکه: درون دایره‌ی دانه‌دانه:

بر زر کرد نام

سکه

یا در جهان بادر

سلطنت

ایران‌زمین و خسرو گیتی‌ستان

ب

ضرب تفلیس

این دوبیتی بنا به قاعده‌ی ضرب سکه چنین خوانده می‌شود:^۲

سکه بر زر کرد نام سلطنت را در جهان / نادر ایران‌زمین و خسرو گیتی‌ستان، ضرب تفلیس

پشت سکه: درون یک دایره‌ی تزئینی:

مانوس الخیر فیما وقع

میمنت

تاریخ جلوس

(تاریخ جلوس میمنت مانوس الخیر فیما وقع ۱۱۱۵)^۳

چنان‌که می‌توان دید، نام ضرب در بیرون از قالب فلزی این سکه افتاده، لیک خود این قالب همچنین برای ضرب سکه‌ی عباسی نادرشاه با وزن استاندارد^۴ ۶ دانگ (۱ تومان = ۱۲۰۰ نخود) به ضرب تفلیس به تاریخ ۱۱۵۰ هجری استفاده شده است (تصویر ۵، وزن: ۴.۵۶ گرم).

تصویر ۵.

^۱ Lang: 104' Kutelia: 42, #3' Farahbakhsh: 62.

^۲ Ibid.: 61.

^۳ Ibid.

^۴ Lang: 104; Kutelia: 42, #3; Farahbakhsh: 62.

هر دو سکه در قالب رویی با علامت ضرب اشتراک دارند گرچه بر پشت هردو سکه با قالب‌های متفاوتی کوفته شده است. از این‌رو، سکه‌ی ۱ شاهی که در بالا ارائه شد نیز با قالب تفلیسی کوفته یا ضرب شد (به عبارت دیگر، فرض یا احتمال می‌دهیم که محل ضرب در تفلیس باشد).

این سکه ارزشگذاری یا نامگذاری سکه‌ی ۱ شاهی با وزن استاندارد عباسی ۶ دانگ است و این را از روی وزن می‌گوییم؛ ۱.۱۳ گرم، وزن سکه‌ی شاهی با این وزن به‌طور استاندارد می‌شود ۱.۱۵ گرم؛ ۴.۶۱ تقسیم بر ۴ برای وزن استاندارد عباسی ۶ دانگ^۱ ۱.۳۴ گرم برای وزن استاندارد^۲ سکه‌ی عباسی ۷ دانگ). سکه‌ی (عباسی) ۴ شاهی و سکه‌ی (محمدي) ۲ شاهی از این نوع را از پیش می‌شناسیم^۳، لیک ارزیابی/نام‌گذاری سکه‌ی ۱ شاهی در هیچیک از آثار مهم سکه‌شناسی مربوط به ضرابخانه‌ی تفلیس ارائه نشده است. با احتساب ۳ ارزیابی/نام‌گذاری جدید سکه‌های نادرشاهی ضرب‌شده در تفلیس به سیاهه‌ی زیر و انواع پولی نادری می‌رسیم (بر پایه‌ی هردوی وزن استاندارد و طراحی) که جملگی در گرجستان تولید شده‌اند. بنگرید به جدول شماره‌ی یک: سکه‌های تفلیسی نادرشاه افشاری.

نتیجه‌گیری

مسکوکات نادرشاهی ضرب‌شده در تفلیس گواهی سکه‌شناسی به چیرگی نظامی و اداری او بر شرق گرجستان هستند. نمونه‌های ارائه‌شده در بالا طبعاً دانش ما درباره‌ی موضوعات پولی دوره‌ی افشاری و پیشینه‌ی سکه‌شناسی گرجستان را توأمان گسترش می‌دهند. این واقعیت که ضرابخانه‌ی تفلیس برخی سکه‌های زر را به نام نادرشاه ضرب کرد (همچنانکه سپس‌تر به نام ابراهیم و شاهرخ نیز) به نظر اهمیت خاصی در دانش سکه‌شناسی گرجستان دارد خاصه از جهت کمیابی کلی سکه‌های طلای تولیدشده در ضرابخانه‌های گرجستان در سده‌های ۱۷-۱۸ میلادی (که تفلیس مهم‌ترین‌شان بود). در اینجا وجود ارزشگذاری/نام‌گذاری^۲ شاهی از نوع C، که تقریباً برای دیگر ضرابخانه‌ها ناشناخته بوده نیز شایان ذکر است.

طلا	نقره	فلز سکه
وزن استاندارد		
۴.۵ دانگ / ۱۸ نخود (۳.۴۶ گرم) اشرفی	۶ دانگ (۴.۶۱ گرم) عباسی (۱ تومان = ۱۲۰۰ نخود)	۷ دانگ (۵.۳۷ گرم) عباسی (۱ تومان = ۱۴۰۰ نخود) نوشته‌ها/طراحی («نوع سکه»)
	عباسی (وزن معمول: ۵.۳۷ گرم)	A
	عباسی (وزن معمول: ۴.۶۱ گرم) نیم‌عباسی (وزن معمول: ۲.۳۰ گرم) ربع‌عباسی (وزن معمول ۱.۱۵ گرم)	B عباسی (وزن معمول: ۵.۳۷ گرم) نیم‌عباسی (وزن معمول: ۲.۶۸ گرم) ربع‌عباسی (وزن معمول ۱.۳۴ گرم)
اشرفی (وزن معمول ۳.۴۶ گرم)	۶ شاهی (وزن معمول ۶.۹۱ گرم) عباسی؟ (وزن معمول ۴.۶۱ گرم) ۲ شاهی (و.و.م: ۲.۳۰ گ) ۱ شاهی (و.و.م: ۱.۱۵ گرم)	C
	نادری (۱۰ شاهی) وزن معمول ۱۱.۵۲ گرم	D

تولید و وزن

هیچ ارزشگذاری/نام‌گذاری سکه‌ی عباسی ۶ دانگ از نوع A و B در فهرست گردآمده در سیاهه‌ی سکه‌های اسلامی وجود ندارد (نک. -۲۳۲: ۱۹۹۸ Album). (۲۳۳).

^۲ Farahbakhsh: 62; Album 1998: 233, #2752-2753.

^۳ Lang: 103-104, #86; Kutelia: 42, #3.

برحسب روال ضرب سکه، معلوم می‌شود که مقامات ناظر بر ضرب مسکوکات آگاهانه هزینه‌های تولید قالب‌های ضرب سکه را کاهش داده بوده‌اند و از قالب‌های موجود برای کوفتن و ضرب کردن برخی از دسته‌بندی‌ها یا نام‌گذاری‌ها جدید بهره برده‌اند که قالب‌هایشان از ابتدا برای ضرب آنها طراحی نشده بودند؛ چنین به نظر می‌رسد که انگار هر دو سنخ اشرفی طلای نوع C و سکه‌ی شاهی نوع C (و نیز احتمالا ارزشگذاری/نام‌گذاری مربوط به سکه‌ی ۱ شاهی) با قالب‌های ضرب سکه‌ی ۶ شاهی نوع C ضرب شده‌اند؛ قالب عباسی برای ضرب سکه‌ی شاهی (سکه شماره ۳) نیز به کار رفته است. معلوم نیست که اطلاعات افزوده‌ی ما درباره‌ی سیاست پولی حکومت افشاری در گرجستان (شرقی) که در بالا ارائه شده است تا چه حد می‌تواند به‌منزله‌ی منبع اطلاعات درباره‌ی موقعیت اقتصادی آن اقلیم به کار رود. این واقعیت که در آن روزگار تصمیم گرفته شد تا مجموعه‌ی گسترده‌ای از سکه‌ها چون سکه‌های کوچک [پول خرد یا پیشین] و سکه‌های زر اشرفی نامگذاری و ضرب شوند (ترکیباتی شامل ۱۳ سنخ نامگذاری؟) را می‌توان به‌منزله‌ی عکس‌العمل مقامات به تقاضای بازار در نظر گرفت، و این یعنی شاخص دادوستد نسبتاً پرونق در تفلیس آن زمان یا مبادلات و نقل‌وانتقال کالاها میان تفلیس و دیگر نواحی به‌رغم تنش‌های سیاسی/نظامی آن زمانه. گرچه اما با در نظر گرفتن کمیابی آشکار این نامگذاری‌ها، چنان نتیجه‌گیری‌ای بی‌گمان باورنکردنی است. ممکن است که سکه‌های زرین اشرفی به قصد اهدای پیشکشی و انعام بوده باشند و سکه‌های نامگذاری‌شده‌ی خردتر از جنس نقره نیز برای پخش پول یا پول‌پاشی در مراسم‌ها به کار می‌رفته‌اند. قابل توجه است که سکه‌های ۱ شاهی صفوی و فرمان‌فرمایان بعدی، گاه به صورت سوراخ‌شده یا با آثار ناشی از روی هم انباشتن یافت شده‌اند، که حاکی از آن است که چنان سکه‌هایی بیشتر به‌عنوان آرایش یا به‌طور تزئینی استفاده می‌شدند و نه به‌عنوان یک میانجی در گردش.

References

1. *Album 1998* - Album S. *A Checklist of Islamic Coins*. Santa Rosa, 1998.
2. *Album 2001* - Album S. *Sylloge of Islamic Coins in the Ashmolean Volume 9 Iran after the Mongol Invasion*. Ashmolean Museum Oxford, 2001.
3. Busso – Dr. Busso *Peus Nachf. Auktion 388, Antike-Islam*. 2006.
4. Farahbakhsh – Farahbakhsh H. *Iranian Hammered Coinage*. 1975. Berlin: Farahbakhsh, 2007.
5. Kapanadze 1969 - [Kapanadze D. *Georgian Numismatics*. Tbilisi, 1969.] (Original text in Georgian: kapanaZe d. qarTuli numizmatika. Tbilisi, 1969.)
6. Kapanadze 1970 – [Kapanadze D. "Commentaries", *Pakhomov Ye. Coins of Georgia*. Tbilisi, 1970. P. 277-350.] (Original text in Russian: Капанадзе Д.Г. "Комментарии". Пахомов Е. *Монеты Грузии*. Тбилиси, 1970. Стр. 277-350.)
7. Kutelia - [Kutelia T. "The Tiflis Mint in 1736-1757 (Silver Money)". *Bulletin of the State Museum of Georgia*, XXXV-B. Tbilisi: Metsniereba, 1981. P. 37-49.] (Original text in Georgian: quTelia T. "Tbilisis zarafxana 1736-1757 ww. (vercxlis fuli)", *sagarTvelos saxelmwifo muzeumis moambe*, XXXV-B. Tbilisi: mecniereba, 1981. gv. 37-49)
8. Lang - Lang D. *Studies in the Numismatic History of Georgia in Transcaucasia*. New-York, 1955.
9. Orbeliani – [Orbeliani Papuna. (Critical Edition, Introduction, Lexicon and Indices Appended by E. Tsagareishvili). *The Occurrences of Kartli*. Tbilisi: Metsniereba, 1981.] (Original text in Georgian: orbeliani p. (kritikuli gamocema, Sesavali, leqsikoni da saZieblebi daurTo e. cagareiSvilma.). *ambavni qarTlisani*. Tbilisi, 1981.)
10. Paghava - Paghava I., Turkia S., Bennett K. "Major Varieties of the Type D 3rd Standard Coins of Sultan Husayn Issued in Tiflis and at other Mints". *Journal of Oriental Numismatic Society*, #191, Spring 2007. P. 19-25.
11. Pakhomov - [Pakhomov Ye. *Coins of Georgia*. Tbilisi, 1970.] (Original text in Russian: Пахомов Е. *Монеты Грузии*. Тбилиси, 1970.)
12. Rabino di Borgomale – Rabino di Borgomale H. *Album of Coins, Medals, and Seals of the Shahs of Iran (1500-1948)*. Oxford: University Press, 1951.
13. Zeno - Zeno Oriental Coins Database, <<http://www.zeno.ru/>>

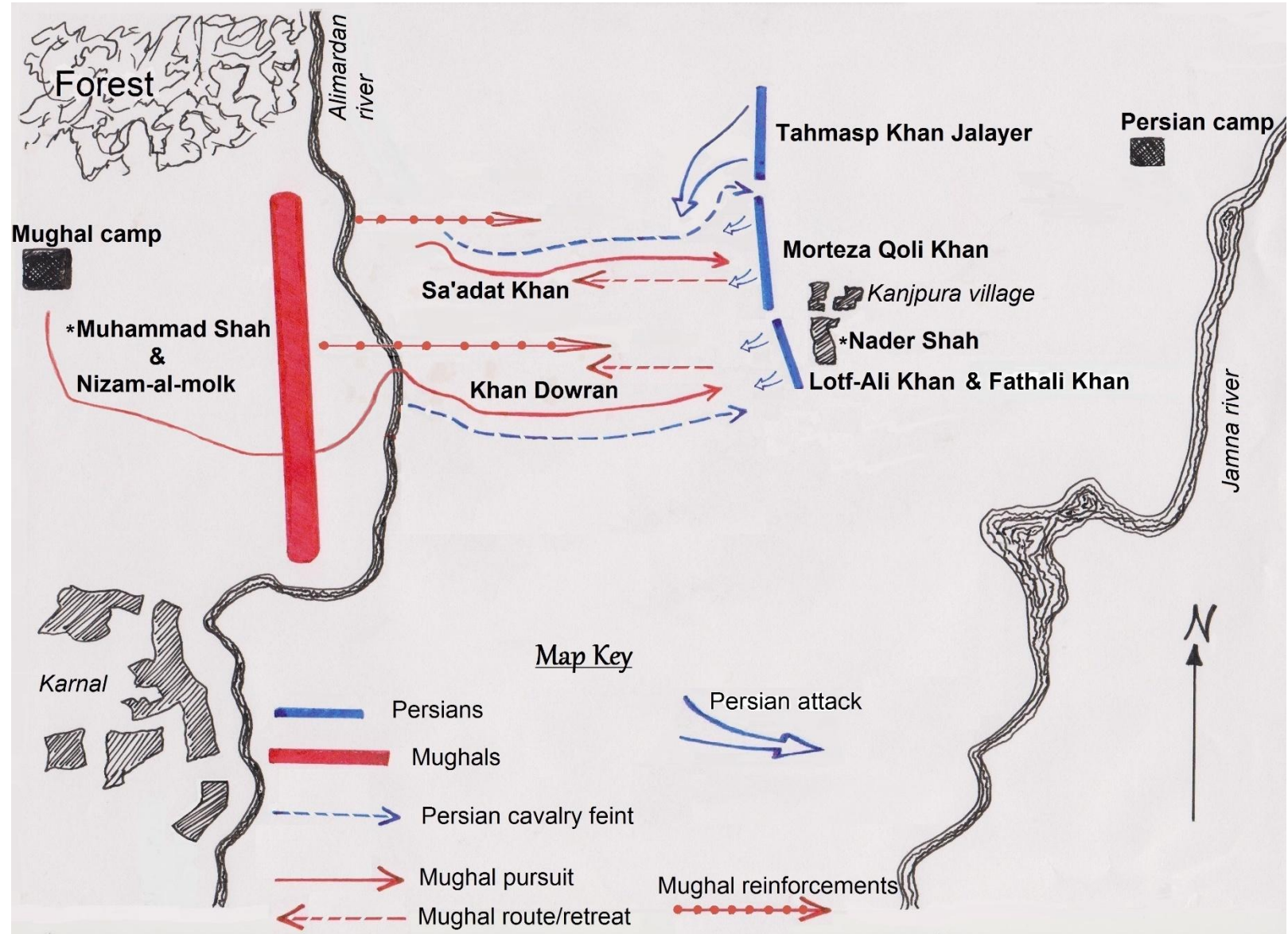
فرتور نادرشاه، کارِ سده‌ی نوزدهم میلادی، گواش بر کاغذ، یافته از هند،
 باستان‌خانه‌ی بریتانیا (۲۲۶/۰۹۱۷۰-۱۹۲۰)

سکه‌ی زرِ نادرشاهی ضرب
 اصفهان، ۱۷۳۶-۱۷۴۷ میلادی،
 ایران. به خط نستعلیق نوشته
 شده؛ رو: «السلطان نادر ضرب
 اصفهان»؛ پشت: «هست سلطان
 بر سلاطین جهان / شاه شاهان
 نادر صاحبقران». قطر: ۲۳
 میلی‌متر. وزن: ۱۰.۹۵ گرم.
 نگهداری در باستان‌خانه‌ی
 بریتانیا.

نقش نادرشاه افشار، احتمالا اثر محمدعلی بن عبدالبیگ بن علی قلی جبار (ایرانی، میانه‌ی سده‌ی ۱۸ میلادی)، حدود ۱۷۴۰-۱۷۴۵ میلادی، اصفهان.
اندازه: ۲۲.۹ در ۱۶.۹ سانتی‌متر. نگهداری در یادگاه هنرهای زیبای بُستن، آمریکا.

نقشه‌ی آرایش نیروهای هند و ایران در نبرد کرنال، جنگی که در آن نادر با تمهیدات ویژه‌اش لشکری ۶ برابر بزرگتر را شکست داد.
[چهار فرتور پایانی و نیز فرتور جلد گزینش پارسی گردان‌اند و در اصل مقاله نیامده‌اند.]

تیرگان ۱۴۰۴

fold-era.com